

Pauwlik Zsuzsa – Margitics Ferenc – Figula Erika – Szatmári Ágnes

Iskolai erőszak: a beavatkozó szemlélő magatartásforma családi szocializációs háttértényezői

Jelen tanulmányukban a szerzők az iskolai erőszak kezelésében előforduló egyes magatartásmintáknak (csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő) az egyes családi szocializációs tényezőkkel való kapcsolatát vizsgálják. A családi szocializációs háttértényezőket komplexitásukban igyekeznek megragadni, vizsgálva a családi légkört, a szülői nevelő attitűdöket, a szülői nevelési stílusnak, a szülői nevelési céloknak és a szülői bánásmódnak a csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő magatartásmintákkal való kapcsolatát. Kutatásuk eredményei azt mutatják, hogy a családi szocializációs tényezők leginkább a segítő beavatkozás magatartásmintáival vannak kapcsolatban, de a csatlakozó beavatkozás és a szemlélő magatartásminták és egyes családi szocializációs tényezők között is igen szoros kapcsolatot tudtak kimutatni.

BEVEZETÉS

Az iskolai erőszak az utóbbi 20 évben áll a nemzetközi kutatások középpontjában. A Skandináviából kiinduló kutatások mára a világ több országában (legtöbb európai ország, Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália) is követőre találtak (SMITH–MADSEN–MOODY 1999).

Az iskolai erőszakot a kezdeti kutatásaiban gyakran egy kétszemélyes (diádikus) helyzetre vezették vissza, a zaklatóra és áldozatra. A zaklatók, akik folyamatosan zaklatják a társaikat, az áldozatok pedig elszenvedői a zaklatásnak (bullying). A zaklatók nem mindig csak fizikai erőszakkal, hanem sokszor kifinomult módon szekálják társaikat, s ez komoly pszichés hatást gyakorol az áldozatokra (ESPELAGE–SWEARER 2003).

Dodge (1991) proaktív és reaktív agressziót különböztet meg. A proaktív vagy instrumentális agresszió azt a viselkedést jelenti, amely az áldozatra irányul, hogy megszerezze tőle a kívánt eredményt (tulajdon, hatalom vagy társas előny). Ezzel szemben, a reaktív agresszió egy kellemetlen esemény elkerülésének az eredményeként, az áldozat ellen irányuló viselkedés, ami haragot vagy frusztrációt vált ki az elkövetőből. Az erőszakos viselkedés nagy többsége proaktív agresszióknak tekinthető, mert a támadó gyakran keresi a könnyen provokálható célpontot, és ezt időről időre újra megteszi.

Olweus (1993) elkülöníti a direkt agressziót az indirekt agressziótól, Crick (1995) pedig a nyílt agressziót a rejtett agressziótól. A direkt (nyílt) agresszió magában foglalja a fizikai harcot (úgy mint taszigálás, lökdösés, rúgás) és a verbális fenyegető magatartást (úgy mint gúnyolódás,

kötekedés), ez szemtől szembeni összeütközést jelent. Ellenben az indirekt (rejtett) agresszió harmadik fél bevonását jelenti, így a szóbeli agresszió pletykák, csúfolódások terjesztésében nyilvánul meg. A rejtett agresszió a kapcsolatokat közvetlenül károsító agressziótípus.

Crick és Grotpeter (1996) szerint a rejtett agresszióban a társas kapcsolatokat ártó szándékkal használják fel. Például egy rejtett agresszióval élő fiatal a társas tevékenységekből való kirekesztéssel fenyegetheti meg a barátját, ha az nem ért egyet vele. A tanulók pletykákat terjeszthetnek társukról megtorlásul, ha a célpont nem ért egyet a többséggel. A rejtett agressziót az agresszió szóbeli megnyilvánulásaként definiálták, habár valószínűsíthető, hogy néhány tanuló fizikai erőszakon vagy a fizikai erőszakkal való fenyegetésen keresztül károsítja baráti kapcsolatait.

Berger (id. RÉVÉSZ 2007) a zaklatás (bullying) alábbi típusait különbözteti meg:

- Fizikai erőszak (ütés, rúgás, verés);
- Viselkedéses erőszak (pl. elvenni valaki tízóraiját, összefirkálni valaki füzetét);
- Verbális erőszak (pl. csúfolás, kigúnyolás, lekicsinylés);
- Kapcsolati erőszak – más néven szociális erőszak. Ilyen viselkedés rontja az elkövető áldozat társas kapcsolatát (az osztálytárs ignorálása, például kirekesztés a közös játékból, közös „lődörgésből”, kipletykálás).

A legfrissebb kutatások felfedezték a „cyberbullying” jelenségét, amely a telefonon és interneten keresztül történő zaklatást jelenti (SMITH–MAHDAVI–CARVALHO et al. 2008).

Összefoglalva, a különbözőségek ellenére a legtöbb megközelítés tartalmazza azt az elképzelést, hogy az erőszak magában foglalja mind a fizikai, mind a pszichés agressziót. Ez rendszeresen visszatérő, folyamatos viselkedési sorozatnak tekinthető, amit egy egyén vagy egyének csoportja szít, a hatalom, presztízs vagy különböző dolgok megszerzéséért (ESPELAGE–SWEARER 2003).

Swearer és Doll (2001) szerint iskolai erőszak során a tanulók különböző zaklató és áldozat profillal írhatók le. Így nem csoportosíthatók csupán az erőszakoskodó és áldozat kategóriák mentén, hanem: zaklatók, agresszív zaklatók, áldozatok, zaklató/áldozatok, szemlélődők és normakontrollal bírók kategóriába is csoportosíthatók.

Az iskolai erőszak a legtöbb esetben nem elszigetelt, hanem csoportban lezajló jelenség, amely során a zaklató és áldozat mellett több néző is jelen van, akik csak ritkán semleges megfigyelők (RÉVÉSZ 2007).

Vassné Figula és munkatársai (2008) egy 1365 fős mintát vizsgálva úgy találták, hogy az iskolai erőszakban többféle magatartásminta is elkülöníthető. Az áldozat és támadó magatartásminta mellett megkülönböztettek csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő magatartásmintákat is. A csatlakozó beavatkozás magatartásforma kivételével valamennyi magatartásformát további összetevőkkel lehet leírni.

Vassné Figula és munkatársai (2009) az iskolai erőszak szerkezetét vizsgáló kutatásuk során azt találták, hogy az általános iskolai korosztálynál (11–14 év) az iskolai erőszakra adott reakciók közül a leggyakrabban előforduló magatartásminta – nemektől függetlenül – a segítő beavatkozás volt. A segítő beavatkozás összetevői közül a békítő beavatkozás mutatkozott

a leggyakrabban használt magatartásmintának. A középiskolai korosztályban (15–18 év) az iskolai erőszak által kiváltott magatartásmintákban eltérést találtak a fiúk és lányok között. A lányoknál a segítő beavatkozás maradt a legerősebb magatartásminta, a fiúknál viszont a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás magatartásmintája vált a legjelentősebbé. Az iskolai erőszakra válaszul adott második legerősebb magatartásminta tekintetében szintén jelentősebb eltérések mutatkoztak a fiúk és lányok között. A lányoknál minden korosztály-nál a szemlélő, az általános iskolai fiúknál a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás, a középiskolás fiúknál pedig a segítő beavatkozás magatartásminta volt. Az iskolai erőszakra adott támadó magatartásmódot nem találták jellemzőnek egyik korosztály esetében sem. A támadó magatartásminta azonban minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a fiúkra, mint a lányokra. A fiúkra minden korosztályban szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a fizikai és verbális erőszak alkalmazása, és a támadásból származó előny átélése. Az iskolai erőszakra adott reakciók közül az áldozati magatartásmintát találták a legkevésbé jellemzőnek a vizsgált populációban. 11-12 éves korban még körülbelül azonos szinten váltak áldozatává az iskolai erőszaknak a lányok és a fiúk. 13-14 éves kortól kezdve viszont ezt a magatartásmintát elsősorban a lányokra találták jellemzőbbnek, ami a szignifikáns mértéket azonban egyik korosztály esetében sem érte el.

A vizsgálat célja

Jelen kutatás célja az volt, hogy feltárja az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló egyes magatartásmintáknak (csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő) az egyes családi szocializációs tényezőkkel való kapcsolatát. A családi szocializációs háttértényezőket komplexitásukban igyekeztünk megragadni, vizsgálva a családi légkörnek, a szülői nevelő attitűdöknek, a szülői nevelési stílusnak, a szülői nevelési céloknak és a szülői bánásmódnak a csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő magatartásmintákkal való kapcsolatát.

MÓDSZEREK

1. Minta

A vizsgálatban 647 fő (301 lány, 346 fiú) általános és középiskolai tanuló vett részt.

A vizsgálati minta iskolatípus szerinti megoszlása a következőképpen alakult:

- Általános iskola felső tagozat: 293 fő (140 lány, 153 fiú);
- Középiskola: 354 fő (161 lány, 193 fiú).

A vizsgálati minta életkori átlaga a következőképpen alakult:

- Általános iskola felső tagozat: 13,2 év;
- Középiskola: 16,7 év.

2. A vizsgálat eszközei

a) A családi szocializációs hatások vizsgálata

Goch-féle Családi szocializációs kérdőív (SALLAY-DABERT 2002; SALLAY-KROTOS 2004)

A kérdőív a családi szocializáció következő dimenzióit írja le:

- A családi légkör típusa (szabályorientált családi légkör, konfliktusorientált családi légkör);
- A nevelési attitűdöket (következetes nevelési attitűd, manipulatív nevelési attitűd, inkonzisztens nevelési attitűd);
- A nevelési stílust (támogató nevelési stílus, büntető nevelési stílus);
- A nevelési célokat (önállóságra nevelés – autonómia mint nevelési cél, konformitásra nevelés – konformitás mint nevelési cél).

A Szülői bánásmód kérdőív magyar változata (TÓTH-GERVAI 1999)

A kérdőívnek klasszikusan két skálája (gondoskodás korlátozás) van, azonban a magyar változatban Tóth Gervai (1999) három fő skálát különített el, amelyek mind az anyára, mind az apára vonatkoznak:

- Gondoskodás (szeretet törődés);
- Túlvédés;
- Korlátozás.

A Szülői bánásmód kérdőívvel kapcsolatos tanulmányok szignifikáns összefüggést mutatnak ki a vizsgálati személyek beszámolóit és a szülői bánásmóddal kapcsolatos független beszámolók között (PARKER 1981).

b) Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták vizsgálata

Iskolai erőszak kérdőív (VASSNÉ-FIGULA munkatársai 2008).

A kérdőívvel a következő, az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásmintákat tudtuk azonosítani:

- Áldozat;
- Csatlakozó beavatkozás támadóhoz;
- Segítő beavatkozás;
- Szemlélő;
- Támadó.

Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták a csatlakozó beavatkozás magatartásforma kivételével több összetevőből állnak. Ezek a következők:

Áldozat magatartásforma:

- Kognitív (a bántás tudatos észlelése, feldolgozása);
- Affektív (a bántás érzelmi hatása);
- Testi reakció (a bántásra adott testi reakció);
- Társas támasz hiánya (el nem fogadottság az osztályközösségben).

Segítő beavatkozás magatartásforma:

- Békítő beavatkozás;
- Segítségkérő beavatkozás (segítség kérése a felnőttektől);
- Affektív (belső feszültség a látott erőszak hatására).

Szemlélő magatartásforma:

- Távolságtartás;
- Félelem.

Támadó magatartásforma:

- Fizikai agresszió;
- Verbális agresszió;
- Kirekesztés;
- A támadásból származó előny.

3. A vizsgálati csoportok kialakításának szempontjai

A vizsgálati csoportok kialakításánál az Iskolai erőszak kérdőív csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó és szemlélő magatartásmintákat vizsgáló skáláin elért eredményeket vettük figyelembe, ezen belül is azt, hogy a minta melyik kvartilisébe kerültek a vizsgálati személyek (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT: Iskolai erőszak kérdőív csatlakozó beavatkozó, segítő beavatkozó, szemlélő magatartásmintákat vizsgáló skáláin elért eredmények kvartilisei

Családi szocializációs kérdőív skálái	Kvartilisek	
	Első	Negyedik
Csatlakozó beavatkozás	<0	>2
Segítő beavatkozás	<4	>11
Szemlélő	<2	>9

Az iskolai erőszak során csatlakozó beavatkozóvá váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik Csatlakozó beavatkozás skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek (111 fő, 21 lány, 90 fiú).

Az iskolai erőszak során csatlakozó beavatkozóvá váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik a Csatlakozó beavatkozás skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek (111 fő, 21 lány, 90 fiú).

Az iskolai erőszak során csatlakozó beavatkozónak nem váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik az Csatlakozó beavatkozás skálán elért eredményeik alapján a minta első kvartilisébe estek (361 fő, 211 lány, 150 fiú).

Az iskolai erőszak során segítő beavatkozónak váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik a Segítő beavatkozás skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek (189 fő, 108 lány, 81 fiú).

Az iskolai erőszak során segítő beavatkozónak nem váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik a Segítő beavatkozás skálán elért eredményeik alapján a minta első kvartilisébe estek (185 fő, 58 lány, 127 fiú).

Az iskolai erőszak során szemlélővé váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik a Szemlélő skálán elért eredményeik alapján a minta negyedik kvartilisébe estek (183 fő, 95 lány, 88 fiú).

Az iskolai erőszak során szemlélővé nem váló tanulók csoportjába kerültek azok a tanulók, akik az Szemlélő skálán elért eredményeik alapján a minta első kvartilisébe estek (201 fő, 78 lány, 123 fiú).

EREDMÉNYEK

1. *Különbségek a családi szocializációs háttértényezőkben iskolai erőszak során előforduló csatlakozó beavatkozás, segítő beavatkozás és szemlélő magatartásminták különböző szintjei szerint.*

Megvizsgáltuk, hogy az Iskolai erőszak kérdőívnek az iskolai erőszak során előforduló csatlakozó beavatkozás, segítő beavatkozás és szemlélő magatartásmintákat vizsgáló skáláin elért eredmények alapján létrehozott alacsonyabb értékeket (első kvartilis), illetve magasabb értéket (negyedik kvartilis) elérő vizsgálati csoportok között milyen különbségek mutatkoznak családi szocializációs háttértényezők területén.

A 2. táblázat a Csatlakozó beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálatát (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

A táblázatból kitűnik, hogy – nemi hovatartozástól függetlenül – az iskolai erőszak során csatlakozó beavatkozónak váló tanulók a szülők nevelő attitűdjét manipulatívnek, a lányok pedig emellett inkonzisztensnek is találták. Ezen túl a lányok a családjuk légkörét konfliktusokkal terheltnek, a fiúk pedig inkább túlzottan szabályorientáltnak érezték.

2. TÁBLÁZAT: Csatlakozó beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Családi szocializációs kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Csatlakozó beavatkozó (n=21fő)	Nem csatlakozó beavatkozó (n=21fő)	Csatlakozó beavatkozó (n=90fő)	Nem csatlakozó beavatkozó (n=150fő)
Családi légkör	Szabályorientált	12,7*	10	10,5	10,5
	Konfliktusorientált	12,7	11,7	12,3**	10,6
Szülői nevelői attitűd	Manipulatív	14,1**	10,4	13**	9,8
	Inkonzisztens	9	7,4	8,2*	6,9
	Következetes	11,3	11,2	10,9	10,2
Szülői nevelési stílus	Büntető	14,6	16,4	15,2	15,7
	Támogató	26,2	27,3	25,5	26,6
Szülői nevelési cél	Konformitásra nevelés	28,3	26,5	25,6	27,9
	Önállóságra nevelés	21,5	21,8	22,2	20,5

*=p<0,05, **p<0,01.

A 3. táblázat a Csatlakozó beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálat (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

3. TÁBLÁZAT: Csatlakozó beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Szülői bánásmód kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Csatlakozó beavatkozó (n=21fő)	Nem csatlakozó beavatkozó (n=21fő)	Csatlakozó beavatkozó (n=90 fő)	Nem csatlakozó beavatkozó (n=150fő)
Gondoskodás	Anyai	27,1	31,1*	26,1	28,9**
	Apai	24,8	28,6*	24,7	27,5*
Túlvédés	Anyai	8,7*	6,2	8,6**	5,6
	Apai	9**	5,1	6,8*	5
Korlátozás	Anyai	8,2	7,8	7,2	7,7
	Apai	8,5	8,3	6,7	7,7

*=p<0,05, **p<0,01.

A táblázatból kitűnik, hogy – nemi hovatartozástól függetlenül – az iskolai erőszak során csatlakozó beavatkozóvá váló tanulók szüleinek a bánásmódját a kevés anyai és apai gondoskodás és a túlzott anyai és apai túlvédés jellemezte.

A 4. táblázat a Segítő beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálat (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

4. TÁBLÁZAT: Segítő beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Családi szocializációs kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Segítő beavatkozó (n=108 fő)	Nem segítő beavatkozó (n=58 fő)	Segítő beavatkozó (n=81 fő)	Nem segítő beavatkozó (n=127 fő)
Családi légkör	Szabályorientált	11,5**	8,4	11,8*	10,1
	Konfliktusorientált	12,2	11,8	11,4	11,2
Szülői nevelői attitűd	Manipulatív	11,4	10,3	12,1**	9,9
	Inkonzisztens	7,9	6,5	8,5*	7,1
	Következetes	11,1	10,7	11,1	10
Szülői nevelési stílus	Büntető	17,7**	14,1	16,4**	13,8
	Támogató	28,4	26,3	27	24,6
Szülői nevelési cél	Konformitásra nevelés	27,2	23,5	30,8**	23,7
	Önállóságra nevelés	22,3	21	20,6	20,2

*=p<0,05, **p<0,01.

A táblázatból kitűnik, hogy – nemi hovatartozástól függetlenül – az iskolai erőszak során segítő beavatkozóvá váló tanulók a családjuk légkörét túlzottan szabályorientáltnak érezték, a szülők nevelési stílusát pedig túlzottan büntetőnek találták.

Ezen felül a segítő beavatkozóvá váló fiúk szülei nevelői attitűdjét manipulatívnek és inkonzisztensnek, a szülőket pedig túlzottan konformitásra nevelőknek ítélték.

Az 5. táblázat a Segítő beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálat (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

5. TÁBLÁZAT: Segítő beavatkozás skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Szülői bánásmód kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Segítő beavatkozó (n=108 fő)	Nem segítő beavatkozó (n=58 fő)	Segítő beavatkozó (n=81 fő)	Nem segítő beavatkozó (n=127 fő)
Gondoskodás	Anyai	30,3	29,9	28,2	26,5
	Apai	28,2	26,3	27,5	25,2
Túlvédés	Anyai	7,1*	5,3	7,7	6,4
	Apai	6,7*	4,8	7	5,8
Korlátozás	Anyai	7,6	7,3	7,1	8,1
	Apai	7,8	8,6	7,2	8,5

*=p<0,05, **p<0,01.

A táblázatból kitűnik, hogy az iskolai erőszak során segítő beavatkozóvá váló lányok szüleinek bánásmódját a túlzott anyai és apai túlvédés jellemezte. A fiúk esetében nem találtunk szorosabb kapcsolatot a csatlakozó beavatkozás magatartásminta és a szülői bánásmód között.

A 6. táblázat a Szemlélő skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálat (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

6. TÁBLÁZAT: Szemlélő skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Családi szocializációs kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Családi szocializációs kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Szemlélő (n=95 fő)	Nem szemlélő (n=78 fő)	Szemlélő (n=88 fő)	Nem szemlélő (n=123 fő)
Családi légkör	Szabályorientált	11*	9,3	11,3	10
	Konfliktusorientált	12,7**	10,2	12,4	11,3
Szülői nevelői attitűd	Manipulatív	11*	9,1	12,9**	10,2
	Inkonzisztens	8*	6,5	8,6	7,3
	Következetes	11	10,7	11,7**	9,4
Szülői nevelési stílus	Büntető	17,1**	15,1	17,5**	14
	Támogató	28,4	27,6	26,5	24,5
Szülői nevelési cél	Konformitásra nevelés	28,5**	24,4	30,1**	24,4
	Önállóságra nevelés	23,2	21,3	20,9	19,5

*=p<0,05, **p<0,01.

A táblázatból kitűnik, hogy – nemi hovatartozástól függetlenül – az iskolai erőszak során szemlélővé váló tanulók szüleit túlzottan konformitásra nevelőknek, a szülők nevelői attitűdjét manipulativnak, a nevelési stílusát büntetőnek találták.

Ezekon túl, az iskolai erőszak során szemlélővé váló lányok a családjuk légkörét konfliktusokkal terheltnek, túlzottan szabályorientáltnak érezték, a szülei nevelői attitűdjét inkonzisztensnek találták. Az iskolai erőszak során szemlélővé váló fiúk pedig a szülei nevelői attitűdjét túlzottan következetesnek tartották.

A 7. táblázat a Szemlélő skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak a Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagait, valamint az összehasonlító statisztikai vizsgálat (kétmintás t-próba) eredményeit mutatja be, nemek szerint.

7. TÁBLÁZAT: Támadó/áldozat skála alapján kialakított vizsgálati csoportoknak Szülői bánásmód kérdőív egyes skáláin elért átlagai

Szülői bánásmód kérdőív		Lányok		Fiúk	
		Szemlélő (n=95 fő)	Nem szemlélő (n=78 fő)	Szemlélő (n=88 fő)	Nem szemlélő (n=123 fő)
Gondoskodás	Anyai	0	31,6	27,2	27,1
	Apai	27,8	29,7	25,4	25,5
Túlvédés	Anyai	7,1	5,9	7,7*	6
	Apai	6,7	5,8	7,2*	5,4
Korlátozás	Anyai	7,5	7,9	7,5	8
	Apai	7,8	8,2	7,7	8

*=p<0,05, **p<0,01.

A táblázatból kitűnik, hogy az iskolai erőszak során szemlélővé váló fiúk szüleinek a bánásmódját a túlzott anyai és apai túlvédés jellemezte. A lányok esetében nem találtunk szorosabb kapcsolatot a szemlélő magatartásminta és a szülői bánásmód között.

2. *Az iskolai erőszak során előforduló csatlakozó beavatkozás, segítő beavatkozás és szemlélő magatartásminták kapcsolata a családi szocializációs háttértényezőkkel.*

Az iskolai erőszak során előforduló csatlakozó beavatkozás, segítő beavatkozás és szemlélő magatartásminták, valamint a családi szocializációs hatások (családi légkör, szülői nevelői attitűdök, szülői nevelési stílusok, szülői nevelési célok, szülői bánásmód) közötti kapcsolat erősségét a 8. táblázat mutatja be.

A szülői nevelői attitűdök, szülői nevelési stílusok, szülői nevelési célok esetében – a szülői bánásmód vizsgálatához hasonlóan – külön vizsgáltuk az anyai és apai nevelői hatásokat, valamint a fenti változók esetében bevettük a vizsgált változók sorába az anyai és apai nevelői hatások közötti különbségeket is.

A csatlakozó beavatkozás magatartásminta és a családi légkör kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy a csatlakozó beavatkozás magatartásminta lányoknál a szabályorientált, fiúknál a konfliktusorientált családi légkörrel volt igen szoros, pozitív irányú kapcsolatban.

A szülői nevelő attitűdök közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai és apai manipulatív és inkonzisztens nevelői attitűdök és a csatlakozó beavatkozás magatartásforma között. Ezeken felül, a fiúk esetében a csatlakozó beavatkozás magatartásforma szoros, pozitív irányú kapcsolatot mutatott még az anyai és apai manipulatív nevelői attitűd közötti különbséggel is.

A szülői nevelési stílus és a csatlakozó beavatkozás magatartásforma között nem tudunk egyik nemnél sem szorosabb kapcsolatot kimutatni.

A szülői nevelési célok közül csak a fiúknál találtunk igen szoros pozitív irányú kapcsolatot az anyai és apai konformitásra nevelés közötti különbség és a csatlakozó beavatkozás magatartásforma között.

A szülői bánásmód és a csatlakozó beavatkozás magatartásforma kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy a csatlakozó beavatkozás magatartásforma – nemi hovatartozástól függetlenül – szoros, negatív irányú kapcsolatban volt az anyai és apai gondoskodással, szoros, pozitív irányú kapcsolatban pedig az anyai túlvédéssel. Ezeken felül, a lányok esetében a csatlakozó beavatkozás magatartásforma szoros, pozitív irányú kapcsolatban volt még az apai túlvédéssel is.

A segítő beavatkozás magatartásminta és a családi légkör kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy a segítő beavatkozás magatartásminta lányoknál a szabályorientált családi légkörrel volt igen szoros, pozitív irányú kapcsolatban.

A szülői nevelő attitűdök közül csak a fiúknál találtunk igen szoros pozitív irányú kapcsolatot az anyai és apai manipulatív nevelői attitűd és a segítő beavatkozás magatartásforma között.

A szülői nevelési stílusok közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai és apai büntető nevelési stílus és a segítő beavatkozás magatartásforma között. Ezeken felül, a lányok esetében a segítő beavatkozás magatartásforma szoros pozitív irányú kapcsolatot mutatott még az anyai támogató, a fiúknál pedig az apai támogató nevelési stílussal.

8. TÁBLÁZAT: Iskolai erőszak során előforduló csatlakozó beavatkozás, segítő beavatkozás szemléltő magatartásminták családi szocializációs háttértényezők közötti korrelációk (Pearson)

Családi szocializációs szülői bánásmód kérdőív skálái		Csatlakozó beavatkozó		Segítő beavatkozó		Szemléltő	
		Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Fiúk
Családi légkör	Szabályorientált	0,144*	0,018	0,218**	0,104	0,170**	0,111*
	Konfliktusorientált	0,061	0,128*	0,032	-0,016	0,149**	0,101
Szülői nevelő attitűd	Manipulatív (anya)	0,147*	0,239**	0,086	0,143**	0,131*	0,192**
	Manipulatív (apa)	0,202**	0,106*	0,070	0,192**	0,040	0,204**
	Manipulatív (különbség)	-0,020	0,244**	0,053	0,063	0,201**	0,103
	Inkonzisztens (anya)	0,102	0,106	0,093	0,086	0,090	0,120*
	Inkonzisztens (apa)	0,095	0,027	0,029	0,087	0,101	0,165**
	Inkonzisztens (különbség)	0,026	0,095	0,013	-0,039	0,164*	-0,063
	Következetes (anya)	-0,059	-0,006	-0,034	0,056	0,107	0,192**
	Következetes (apa)	0,023	0,070	-0,065	0,083	0,052	0,178**
	Következetes (különbség)	0,030	0,101	0,034	0,027	0,011	0,018
Szülői nevelési stílus	Büntető (anya)	-0,072	-0,005	0,275**	0,162**	0,133*	0,227**
	Büntető (apa)	-0,052	-0,009	0,215**	0,180**	0,139*	0,153**
	Büntető (különbség)	-0,104	0,085	-0,064	-0,010	-0,017	-0,037
	Támogató (anya)	-0,003	-0,008	0,125*	0,090	0,084	0,078
	Támogató (apa)	-0,016	-0,009	0,110	0,156**	0,062	0,139*
	Támogató (különbség)	-0,055	0,024	0,074	0,055	0,061	0,028
Szülői nevelési cél	Konformitásra nevelés (anya)	0,094	-0,082	0,132*	0,249**	0,141*	0,211**
	Konformitásra nevelés (apa)	0,077	-0,086	0,112	0,282**	0,142*	0,180**
	Konformitásra nevelés (különbség)	0,076	0,174**	0,017	-0,076	-0,027	-0,032
	Önállóságra nevelés (anya)	-0,002	0,042	0,049	0,023	0,051	0,070
	Önállóságra nevelés (apa)	0,035	0,067	0,031	0,120*	0,081	0,046
	Önállóságra nevelés (különbség)	-0,017	0,065	-0,036	0,015	0,144*	0,072
Gondoskodás	Anyai	-0,162**	-0,143**	0,073	0,105	-0,035	0,008
	Apai	-0,116**	-0,121*	0,059	0,144**	-0,033	-0,035
Túlvédés	Anyai	0,151**	0,195**	-0,073	0,076	0,115*	0,136*
	Apai	0,205**	0,103	0,115*	0,067	0,101	0,129*
Korlátozás	Anyai	0,037	-0,064	-0,008	-0,107*	-0,007	-0,006
	Apai	-0,011	-0,089	-0,077	-0,123*	-0,036	0,004

*=p<0,05, **p<0,01.

A szülői nevelési célok közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai konformitásra nevelés és a segítő beavatkozás magatartásforma között. Ezeken felül, a fiúknál a segítő beavatkozás magatartásforma szoros pozitív irányú kapcsolatot mutatott még az apai konformitásra és önállóságra neveléssel is.

A szülői bánásmód és a segítő beavatkozás magatartásforma kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy ezen a területen jelentős eltérés volt kimutatható a nemek között. A segítő beavatkozás magatartásforma a lányoknál csak az apai túlvédéssel mutatott szorosabb, pozitív irányú kapcsolatot. A fiúknál kicsit bonyolultabb volt a kapcsolat jellege: náluk a segítő beavatkozás magatartásforma szoros pozitív irányú kapcsolatban volt az apai gondoskodással és szoros negatív irányú kapcsolatban az anyai és apai korlátozással.

A szemlélő magatartásminta és a családi légkör kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy a szemlélő magatartásminta – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatban volt a szabályorientált családi légkörrel. Ezen kívül a lányoknál a konfliktusorientált családi légkörrel is igen szoros, pozitív irányú kapcsolatban volt ez a magatartásminta.

A szülői nevelő attitűdök közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai manipulatív nevelői attitűd és a szemlélő magatartásforma között. Ezeken kívül a fiúknál a szemlélő magatartásforma szoros, pozitív irányú kapcsolatot mutatott még az apai manipulatív, az anyai és apai inkonzisztens és az anyai és apai következetes nevelői attitűdökkel. Ezzel szemben a lányoknál a szemlélő magatartásforma csak szülői manipulatív és inkonzisztens nevelői attitűdök közötti különbséggel volt szorosabb kapcsolatban.

A szülői nevelési stílusok közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai és apai büntető nevelési stílus és a szemlélő magatartásforma között. Továbbá a fiúknál a szemlélő magatartásforma szoros pozitív irányú kapcsolatot mutatott még az apai támogató nevelési stílussal is.

A szülői nevelési célok közül – nemi hovatartozástól függetlenül – igen szoros pozitív irányú kapcsolatot találtunk az anyai és apai konformitásra nevelés és a szemlélő magatartásforma között. A lányoknál a szemlélő magatartásforma szoros pozitív irányú kapcsolatot mutatott még a szülői önállóságra nevelés közötti különbséggel is.

A szülői bánásmód és a csatlakozó beavatkozás magatartásforma kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy a szemlélő magatartásforma – nemi hovatartozástól függetlenül – szoros, pozitív irányú kapcsolatban volt az anyai túlvédéssel. Ezeken felül a fiúknál a szemlélő magatartásforma szoros, pozitív irányú kapcsolatban volt még az apai túlvédéssel is.

A továbbiakban azokat a családi szocializációs háttértényezőket, amelyek a lineáris korrelációs vizsgálat eredményeként szorosabb kapcsolatban álltak az egyes vizsgált magatartásmintákkal (minimálisan 0,10-as kapcsolati erősség, legalább 5 százalékos szignifikanciaszint mellett), többszörös lineáris regresszió elemzésbe (stepwise method) vontuk be, melyben függő változóként az iskolai erőszak során előforduló vizsgált magatartásminták, prediktorként a vizsgált családi szocializációs háttértényezők kerültek.

A 9. táblázat a csatlakozó beavatkozás magatartásminta esetében elvégzett lineáris regresszió elemzés eredményeit mutatja be.

9. TÁBLÁZAT: Egyes családi szocializációs tényezők kapcsolata csatlakozó beavatkozás magatartásmintával (elfogadott modellek; $p < 0,05$)

Prediktor	Béta	t	p<
Lányok: Ftotál=9,888; df=2/301; p<0,001			
Apai túlvédés	0,156	2,620	0,009
Apai manipulatív nevelői attitűd	0,150	2,528	0,0012
Fiúk: Ftotál=14,643; df=2/346; p<0,000			
Szülői manipulatív nevelői attitűd közötti különbség	0,209	3,903	0,000
Anyai túlvédés	0,144	2,694	0,007

A csatlakozó beavatkozás magatartásminta a lányoknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül az anyai túlvédéssel és az apai manipulatív nevelői attitűddel mutatott szoros, pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a csatlakozó beavatkozás varianciájának 6,8 százalékát magyarázták.

A csatlakozó beavatkozás magatartásminta a fiúknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül az anyai és apai manipulatív nevelői attitűd közti különbséggel és az anyai túlvédéssel mutatott szoros, pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a csatlakozó beavatkozás varianciájának 7,9 százalékát magyarázták.

A 10. táblázat a segítő beavatkozás magatartásminta esetében elvégzett lineáris regresszió elemzés eredményeit mutatja be.

10. TÁBLÁZAT: Egyes családi szocializációs tényezők kapcsolata segítő beavatkozás magatartásmintával (elfogadott modellek; $p < 0,05$)

Prediktor	Béta	t	p<
Lányok: Ftotál=15,162; df=2/301; p<0,000			
Anyai büntető nevelési stílus	0,226	3,855	0,000
Szabályorientált családi légkör	0,139	2,350	0,019
Fiúk: Ftotál=16,446; df=3/346; p<0,000			
Apai konformitásra nevelés	0,220	4,140	0,000
Apai manipulatív nevelői attitűd	0,218	4,010	0,000
Apai gondoskodás	0,161	2,888	0,004

A segítő beavatkozás magatartásminta a lányoknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül az anyai büntető nevelési stílussal és a szabályorientált családi légkörrel mutatott szoros, pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a segítő beavatkozás varianciájának 9,2 százalékát magyarázták.

A segítő beavatkozás magatartásminta a fiúknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül az apai konformitásra neveléssel, az apai manipulatív nevelői attitűddel és az apai gondoskodással mutatott szoros, pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a segítő beavatkozás varianciájának 12,7 százalékát magyarázták.

A 11. táblázat a szemlélő magatartásminta esetében elvégzett lineáris regresszió elemzés eredményeit mutatja be.

11. TÁBLÁZAT: Egyes családi szocializációs tényezők kapcsolata szemlélő magatartásmintával (elfogadott modellek; $p < 0,05$)			
Prediktor	Béta	t	p<
Lányok: Ftotál=5,731; df=1/301; $p < 0,018$			
Szülői manipulatív nevelői attitűd közötti különbség	0,191	2,394	0,018
Fiúk: Ftotál=16,087; df=2/346; $p < 0,000$			
Anyai büntető nevelési stílus	0,212	4,076	0,000
Apai manipulatív nevelői attitűd	0,187	3,607	0,000

A szemlélő magatartásminta a lányoknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül csak a szülői manipulatív nevelői attitűd közötti különbséggel mutatott szoros pozitív irányú kapcsolatot, mely a szemlélővé válás varianciájának 3,6 százalékát magyarázták.

A szemlélő magatartásminta a fiúknál a vizsgálatba bevont családi szocializációs háttértényezők közül az anyai büntető nevelési stílus és az apai manipulatív nevelői attitűddel mutatott szoros, pozitív irányú kapcsolatot, melyek együttesen a szemlélővé válás varianciájának 8,6 százalékát magyarázták.

ÖSSZEFOGLALÁS

Feltáró jellegű vizsgálatunkban az iskolai erőszakkal párosuló bizonyos magatartásminták közül a csatlakozó beavatkozás, a segítő beavatkozás és a szemlélő magatartásmintáknak az egyes családi szocializációs tényezőkkel való kapcsolatát vizsgáltuk.

Kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a családi szocializációs tényezők leginkább a segítő beavatkozás magatartásmintával voltak kapcsolatban, de a csatlakozó beavatkozás és a szemlélő magatartásminták és egyes családi szocializációs tényezők között is igen szoros kapcsolatot tudtunk kimutatni.

A segítő beavatkozás magatartásminta családi szocializációs háttértényezői eltérést mutattak a lányok és fiúk esetében. A lányok akkor képesek segítően beavatkozni iskolai erőszak esetén, ha erősen szabályorientált családi légkörben nőttek fel, valamint az anyjuk nevelési stílusa túlzottan szigorú, büntető. A fiúknál a segítő beavatkozásra való készség egyértelműen az apai neveléssel volt összefüggésben. Kutatási eredményeink szerint iskolai erőszak során azok a fiúk képesek segítően beavatkozni, akiktől az apjuk túlzott konformitást várt el, ezért erősen manipulálta őket ennek érdekében, miközben a háttérben érezték az apa elfogadó szeretetét.

Figula Erika, Margitics Ferenc és Pauwlik Zsuzsa (2010) kutatásai során vizsgálták azt is, hogy az egyes családi szocializációs hatások milyen kapcsolatban vannak az iskolai erőszak során előforduló egyes magatartásmintákkal. A segítő beavatkozás magatartásforma összetevőit vizsgálva azt találták, hogy míg a szabályorientált családi légkör és a manipulatív szülői nevelői attitűd inkább békítő beavatkozásra, addig a büntető szülői nevelői attitűd inkább a felnőttektől való segítségkérésre hat ösztönzően. A túlzott konformitásra nevelés

pedig egyaránt készlet segítségkérő és békítő beavatkozásra. Margitics és munkatársai (in press) pedig azt mutatták ki, hogy az apai gondoskodás elsősorban a felnőttektől való segítségkérésre ösztönöz.

A támadóhoz való csatlakozó beavatkozás magatartásformára – nemi hovatartozástól függetlenül – elsősorban azok a tanulók készek, akiknek az anyja túlzottan túlvédő volt. A lányoknál megerősíti ezt a magatartásformát, ha az anyai túlvédés erős apai manipulatív törekvésekkel társul. A fiúkat viszont az anyai túlvédésen túl az készlet a támadóhoz való csatlakozásra, ha a szülei közül az egyik (mindegy, hogy az apa vagy az anya) erősen manipulatív nevelői attitűddel rendelkezik.

Legkevésbé a szemlélő magatartásforma volt kapcsolatban a családi szocializációs hatásokkal. Ezek a családi szocializációs tényezők ebben az esetben is eltérést mutattak a lányok és fiúk esetében. Iskolai erőszak során a lányok akkor maradnak szemlélők, ha a szülei közül az egyik (mindegy, hogy az apa vagy az anya) erősen manipulatív nevelői attitűddel rendelkezik. A fiúkat pedig a túlzottan szigorú, büntető anyai nevelési stílussal párosuló erős apai manipulatív nevelői attitűd tartja meg a szemlélő pozícióban.

Figula Erika, Margitics Ferenc és Pauwlik Zsuzsa (2010) a szemlélő magatartásforma egyes összetevőit vizsgálva úgy találták, hogy míg a túlzottan büntető szülői nevelési stílus mindkét nemnél szoros kapcsolatban áll a félelem nélküli távolságtartással, addig a manipulatív szülői attitűd csak a fiúknál mutatott ilyen összefüggést.

Mivel a családi szocializációs hatások mindegyik vizsgált magatartásforma esetében az adott magatartásforma varianciájának csak aránylag kis százalékát magyarázták, ezért a kutatásunk során feltárt összefüggések csak hajlamosító tényezőként értelmezhetők, amelyek számos más, jelen kutatás során általunk nem vizsgált tényezővel összefüggésben értelmezhetőek.

Az iskolai erőszak ökológiai szempontú megközelítése szerint az iskolai erőszak, inter- és intraperszonális tényezők bonyolult kölcsönhatásának eredményeként létrejövő, ökológiai jelenség. Az egyéni jellemzőket az ökológiai környezet változatossága együttesen befolyásolja. Idetartoznak: a kortársak, a család, az iskola és a közösségi tényezők. A kutatások egyértelműen dokumentálták, hogy a társak cselekedetei, a tanárok és más felnőttek az iskolában, az iskolai tér fizikai jellemzői, a családi tényezők, a kulturális jellemzők (úgy mint származás és nemzetiség) és még a közösségi tényezők is hozzájárulnak az iskolai erőszak kialakulásához és fenntartásához (DISHION–FRENCH–PATTERSON 1995; SWEARER–DOLL 2001).

IRODALOM

- CRICK, N. R. (1995): Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress, and provocation type. *Development and Psychopathology*, 7: 313–322.
- CRICK, N. R. – GROTPETER, J. K. (1996): Children's treatment by peers: Victim of relational and overt aggression. *Development and Psychopathology*, 8: 367–380.
- DISHION, T. J. – FRENCH, D. C. – PATTERSON, G. R., (1995): The development and ecology of antisocial behavior. In D. Cicchetti D. J. – Cohen J. (Eds.) *Developmental Psychopathology, Vol. 2: Risk, disorder and adaptation* John Wiley & Sons, New York, 421–471.

- DODGE, K. A. (1991): The structure and function of reactive and protective aggression. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.) *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 201–216.
- EPELAGE, D. L. – SWEARER, S. M. (2003): Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learned and Where Do We Go From Here? *School Psychology Review*. Vol. 32. No. 3: 365–383.
- FIGULA Erika – MARGITICS Ferenc – PAUWLIK Zsuzsa (2010): *Családi szocializáció iskolai erőszak*. Élmény '94 Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- MARGITICS Ferenc – FIGULA Erika – PAUWLIK Zsuzsa – SZATMÁRI Ágnes (IN PRESS): Szülői bánásmód hatása iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásmintákra. *Magyar Pedagógia*.
- OLWEUS, D. (1993): Bully/victim problems among school children: Long-term consequences and an effective intervention program. In S. Hodhings (Ed.), *Mental disorder and crime*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 317–349.
- PARKER, G. (1981): *Parental representations of patients with anxiety neurosis*. *Acta Psychiatr. Scand.* 63: 33–36.
- RÉVÉSZ György (2007): Erőszak iskolában. In Péley B. – Révész Gy. (szerk.): *Autonómia identitás. Tanulmányok Kézdi Balázs 70. születésnapjára*. Pannónia Könyvek, Pécs, 162–179.
- SALLAY Hedvig – DABERT C. (2002): Women's perception of parenting: German-Hungarian comparison. *Applied Psychology in Hungary*, 3–4: 55–56.
- SALLAI Hedvig – KROTOS Hajnalka (2004): Igazságos világba vetett hit fejlődése: japán magyar kultúrközi összehasonlítás. *Pszichológia*, 24: 233–252.
- SMITH, P. K. – MADSEN, K. C. – MOODY, K. C. (1999): What causes the age decline in reports of being bullied at school? Toward developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41: 267–285.
- SMITH, P. K. – MAHDAVI, J. – CARVALHO, M. – FISHER, S. – RUSSEL, S. – TIPPET, N. (2008): Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 49: 376–385.
- SWEARER, S. M. – DOLL, B. (2001): Bullying in schools: An ecological framework. *Journal of Emotional Abuse*, 2: 7–23.
- TÓTH Ildikó – GERVAI Judit (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): Parental Bonding Instrument magyar változata. *Magyar Pszichológiai Szemle*. 54: 551–566.
- VASSNÉ FIGULA Erika – MARGITICS Ferenc – PAUWLIK Zsuzsa munkatársai (2008): *Iskolai Erőszak Kérdőív (felhasználó kézikönyv)*. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- VASSNÉ FIGULA Erika – MARGITICS Ferenc – PAUWLIK Zsuzsa munkatársai (2009): Iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták vizsgálata általános középiskolás diákoknál. *Mentálhigiéné Pszichoszomatika* 10: 77–110.